

Egy község emberföldrajzi leírása.

(Telkibánya).

A falu, mint földrajzi téma, eddig alig jött számításba. Pedig ez a geográfus számára igen alkalmas és hasznos kutatási terület, ahol az emberi települést, annak a környezettel való kapcsolatát, a települések fejlődését s életnyilvánulásainak földrajzi feltételeit sokkal egyszerűbben és szembetűnőbben lehet tanulmányozni, mint más bonyolultabb települési típusoknál.

Az alábbiakban egy ilyen falu emberföldrajzi képét akarjuk bemutatni, mintegy példaként arra, hogy miként gondolnánk egy ilyen kis földrajzi egységnek módszeres tárgyalását. E célra Telkibánya abaujmegyei községet szemeltük ki, amely ugye települése történelmének, mint jelenlegi települési viszonyainál és gazdaságföldrajzi jelentőségénél fogva egyaránt érdeklődésre tarthat számot.

Földrajzi helyzete. Telkibánya Abauj megyében, Csonka-Magyarországnak majdnem legészakibb pontján az Eperjes—Tokaji hegységnek egy, a Hernád-völgy felé nyíló, mélyen benyúló öblözetében fekszik. Meglehetősen félreeső helyzete van, mert a főbb közlekedő utaktól távol esik s az a transzverzális utvonal, amely rajta áthaladva, a hegységet nyugot-keleti irányban átszeli, egykori jelentőségét elvesztette. A falu a hozzátartozó szántóföldekkel együtt egy tufa medencében foglal helyet, amelyet 400—500 m. magas andezit vulkánok fognak közre. A tufát, ezt a laza szerkezetű vulkáni törmeléket a víz és a szél pusztító munkája idők folyamán erősen letarolta és helyenként meredek falu völgyek vágódtak bele. A felszínnek egy része azonban, amely a tufába került és ott összeceementeződött riolit és andezit breccsákból épült fel, a denudációval szemben erősebb ellenállást fejtett ki s ma is kopár és meredek sziklafalakkal emelkedik ki a környezetből. A mai falu egyik része ezen a várhegyszerű magaslaton, másik része pedig a tufába mélyen bevágódott patakok völgyében helyezkedik el.

Településének története. Telkibánya eredete még az Árpádok korába nyúlik vissza. Első megemlítését 1270-ben találjuk, amikor a község Teluky néven ugye van feltüntetve, mint a füzéri vár tartozéka.¹⁾ Eredetileg több

¹⁾ Csánki : Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában.

apró községből állott, ezek voltak: Vámház, Nagygyümölcs, Mindszent, Csörcsörsz, Rátka, Koncfalva, Telki.¹⁾ Ezeknek a neve az egyes falu- és dűlőrészekben még ma is fennmaradt. A XIV. és XV. században, mint híres «bánya-város» szerepel. Róbert Károly korában, mint királyi bányavárost²⁾ említik. Ekkor az eredetileg apró községek egyesültek s a későbbi város magját alkotó Telkit (Teluky) tartották meg a város nevéül.³⁾ Az arany- és az ezüsbányák felfedezése tehát az egykori jelentéktelen apró falucskák helyén kiváltságokkal felruházott híres és gazdag várost hozott létre. A város hegyen épült, várfalak, töltések vették körül. A völgyben csak elszórt majorságok helyezkedtek el. Fekvése a várszerű településnek igen kedvezett. A völgy felett 40—45 m. magasságra emelkedő sziklafalak a középkorban, a várvédelem korában a városnak védett helyzetet biztosítottak, de emellett lehetővé tették a falu mögött lévő szántóföldekkel, erdőkkel és bányákkal való könnyű érintkezést is, mert az említett várbegyszerű térszin, amelyen a város feküdt, alig észrevehető lejtősődéssel megy át a mögötte elterülő dombos-hegyes vidékbe.⁴⁾ A városnak nagyságáról, lakosságának számáról az egykori feljegyzések nem tájékoztatnak, de azt megemlítik, hogy a hegyen épült városban kutat ásni nem lehetett, ezért a környező hegyekből rézcsöveken vezették oda a vizet, valamint két templomról is tesznek említést.⁵⁾

A középkorban nagy számmal voltak ilyen kiváltságos városok. Abauj vármegyében is mintegy tíz városról tesznek az akkori feljegyzések említést, holott jelenleg Kassán kívül egy sem nevezhető városnak. Ezek a középkori «városok» sokszor egy mai népesebb falu méreteit sem érték el.⁶⁾ Telkibányát nagyság tekintetében több abaujmegyei város megelőzte. Valószínű tehát, hogy az akkori város a mai falunál is kisebb területen feküdt. Jelentős voltát azonban eléggé bizonyítja, hogy a «comes et urbarius regius» székhelye volt.⁷⁾ A falubeli földmivelő törzslakosságon és a bányászokon kívül tehát királyi

¹⁾ A helybeli ref. egyház irattárában talált feljegyzések szerint. Ezekről a középkori oklevelek nem tesznek külön említést.

²⁾ Telkibánya civitas montana nostra. (L. Csánki id. művét.)

³⁾ A ref. egyházi irattár adatai szerint.

⁴⁾ A város azonban megerősített volta dacára várként sohasem szerepelt. Legalább is Abaujmegye akkori várai között nincs megemlítve.

⁵⁾ A XV. sz.-ban Szt. Katalinnak híres székesegyháza volt itt. (L. Csánki id. művét.)

⁶⁾ Pl. Szántó (Abaujszántó) város akkoriban a megye harmadik városa, volt (Kassa és Gönc után következett) 1427-ben mindössze 109 jobbágytelke van.

⁷⁾ L. Csánki: id. művét.

bányahivatalnokok és minden bizonnyal kézművesek is laktak a városban. 1344-ben már önálló bányavárosként szerepel.¹⁾ A XV. században (1440—60 között) Telkibánya is a Felföld nagy részével együtt Giskra cseh vezér és huszitáinak rabló uralma alá kerül. Az egyházi irattár feljegyzései szerint a várost a csehek teljesen elpusztították, vízműveit tönkretették, a város egykori jelentőségét elvesztette; lakossága a «hegyről» a völgybe költözött; a falu nagyobb része ma is itt fekszik.

Telkibánya a mohácsi vész utáni időkben keveset fordul elő az akkori feljegyzésekben. A Rozgonyi, Thurzó, Perényi, Dobó stb. családok birtokába kerül, de már csak falu, nem pedig város a neve. Bányái már nem jövedelmeznek úgy, mint azelőtt.²⁾ A török portyázásoktól, a kuruc-labanc harcoktól, mint a többi környékbeli község, úgy ez is sokat szenvedhetett. Az egykori bányaváros utódaként a falu, mint földművelő parasztközség él tovább. A bányászat egészen a múlt század 70-es évéig fennállott, közben azonban rövidebb-hosszabb ideig nem egyszer szünetelt. Egy nagyobb bányaszerencsétlenség, amelyről az egyházi feljegyzések részletesen megemlékeznek, hosszabb időre megakasztotta.³⁾ A múlt századbéli bányaművelési kísérletek azonban minduntalan megghiúsultak, mert az ércek arany- és ezüsttartalma oly kicsi volt már, hogy a fuvar sem fizetődött ki, amellyel az érceket beváltás végett Aranyidkára vitték.³⁾ Ezért próbálkoztak meg aztán az ércek helybeli kiválasztásával; a 60-as években a völgyben vízi erőre berendezett aranymosót és zuzót létesítettek. Azonban ezek sem sokáig működtek. A 90-es években már csak romjaik voltak meg; ma pedig már nyomuk sincs.

Települési viszonyok. A mai község nagyobb része a Vöröspatak és két mellékpatakjának völgyében, kisebbik része a «hegyen», a régi város helyén épült. A település főirányát a községen keresztülvezető országút jelzi. Ez az út azonban csak részben követi a fővölgy irányát. A fővölgy az erdővidék felé vezet s ez településre alkalmasabb hely, mint a tőle balra eltérő kocsit, amely néhol úgy nekifekszik a meredek sziklafalnak, hogy mentében az utcának csak az egyik ház-sora épülhetett ki. Ebből a példából láthatjuk, hogy a közlekedő út fontosabb települési tényező, mint a településre kiváltképpen alkalmas völgy, ha ez az utóbbi lakatlan, hegyes vidék felé vezet. Különben a falun át

¹⁾ L. Wenzel: A bányászat története c. művét

²⁾ Ezt éneкли meg Tompa M.: Verespaták c. költeményében,

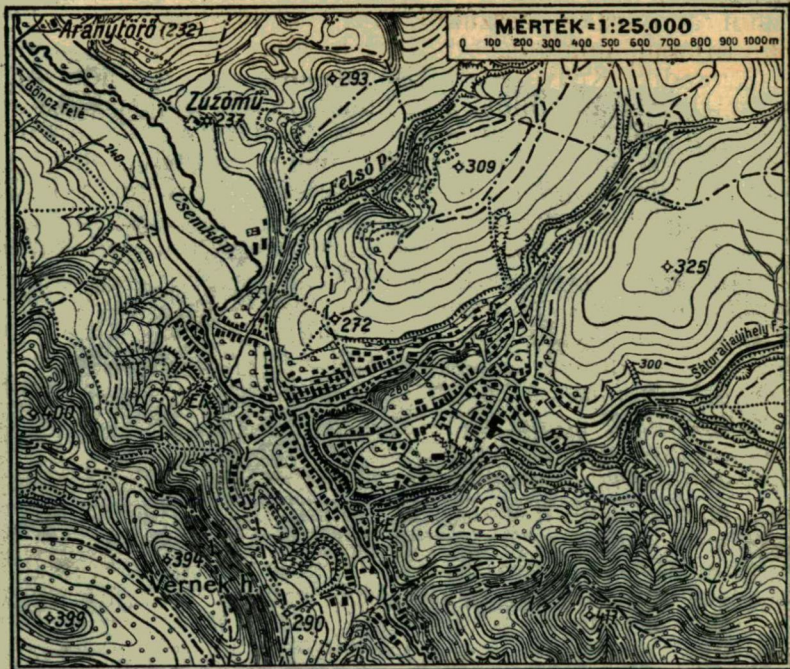
³⁾ Korponay János: Abaujvármegye monografiája. (240. l.)

vezető főpatak völgye is a meredek sziklafalak aljában néhol annyira összeszűkül, hogy kettős házsort csak a falu aljában találunk, ott, ahol a völgy alluviuma jobban kiszélesedik. Kedvezett a településnek az az oldalvölgy is, amely a szántóföldek felé halad. Ebben éppen a szántóföldek közelsége miatt telepedett le nagyobb számmal a lakosság, mint a fővölgynek imént említett felső szakaszában. A «hegyen» fekvő falurész a völgy felett 40—45 m. magasságban fekszik. Meredek lejtőjű és igen nehezen járható kocsit vezet fel ide, mint aminőt a régi váraknál láthatunk, a szántóföldek felől azonban könnyen hozzáférhető. Egyik kimagasló pontján helyezkedik el a templom, amelynek tornya valamikor erőd szerepét töltötte be. Állítólag a csehek ellen is innen védték a várost. A templom körül találjuk a temetőt és a különböző egyházi épületeket. Itt a település határozott szabályos formát nem mutat; de még abban is különbözik az alant fekvő falutól, hogy a házak jóval nagyobb telken épültek, mint amott, ahol a térhiány miatt a házaknak csak kis udvaruk van s melléképületeikkel együtt a szűk udvaron szinte összezsúfolva foglalnak helyet. A hegyi falunak a nehéz hozzáférhetőségen kívül még nagy hátránya a vízhiány is. A kemény andezites breccsában nem igen lehet kutat ásni, ahol pedig megpróbákoztak vele, vízre nem találtak. Azért a hegyen lakók a völgybe kénytelenek vizért járni, ami pedig nagyon fáradságos és időt rabló munka. Tehát a könnyű hozzáférhetőség és a víz jelenléte következtében a völgyben összeszorult falurész idővel nagyobb jelentőségre tett szert.

A házak építéséhez szükséges anyagot a környezet bőven szolgáltatja. A laza szerkezetű fehér színű vulkáni tufa jó építő anyag. A hegység területén, ahol csak előfordul, mindenütt ezzel építenek. A környező hegyek fája és a löszös agyag szintén alkalmas építkezés céljaira. Fel is használják valamennyit. A lakóház falát tufából, a melléképületek oldal- és tetővázát, a kerítéscsöveket, ólakat fából, néha sárból (lösz) készítik. Házfedőnek szalmát és faszindelyt használnak. Ujabban a cserépfedelek száma is feltűnően megsaporodott.¹⁾

A faluban megtaláljuk mindazokat a gazdasági melléképületeket, amelyek mezőgazdasági településre jellemzők. Ezek a hegyen lévő nagyobb telkeken a lakóháztól külön állanak, úgy hogy 4—5 melléképületet is találunk egy telken (csűr, szénapajta, istálló, juhakol, sertés- és baromfiól, kocsiszin, fáskamra), a völgybeli kisebb

¹⁾ A faluban 234 kőház és 61 faház van; a házak közül 81 cseréppel, 22 zsindeleyel, 197 szalmával fedett.

TELKIBÁNYA TÉRKÉPE.

Terv. Janauschek

telkeken azonban rendszeren csak a csűr és a szénapajta külön épület. Ezek aztán annyi helyet foglalnak el, hogy az udvar igen kicsi marad, a kertnek pedig egyáltalában nem, vagy csak alig jut valami hely. A hegyen ellenben annál nagyobb kiterjedésű kerteket találunk, amelyek nagy része gyümölcsfákkal beültetett füves-fás terület, ahol állatokat szoktak legeltetni. A konyhakerti növények jórészt szántóföldeken termelik. Végül meg kell még említeni a kőporba (tufa) és löszbe vágott nagyszámu pincét is, amelyet néhol éléskamrául, sőt konyhahelyiségül is használnak — lakni azonban nem igen szoktak bennük.

Lakosság. A falu lakóinak száma 1910-ben 1285 volt. Tehát községünk a nagyobb ily fajta települések közé tartozik; hegyes vidékre pedig inkább a kisebb községek jellemzők. Népeesség tekintetében a vármegye 16-ik községe. Hogy miként alakult a lakosság száma az idők folyamán, arról csak az utóbbi félszázad óta vannak feljegyzéseink.¹⁾ Kétségtelen, hogy a különböző történelmi katasztrófák, mint a cseh pusztítás, török dúlás, kuruc-labanc harcok, dögvész-járványok erősen éreztették itt hatásukat, mint azt a vármegye más községeiről határozott feljegyzések alapján tudjuk. A bányászat hanyatlása főképezatosan történt, ezért a lakosság gyors megfogyatkozását csak akkor észlelhetjük, amikor végleg megszűnt. Így 1869 és 1880 között a falu lakossága 1457-ről 1185-re olvadt le. A kőedénygyár létesítése ismét jelentékenyen megnövelte a lakosság számát (1890-ben 1419 a lélekszám): viszont megszűnése pedig szembetűnően megcsappantotta azt. Ekkor ugyanis a vagyontalan gyári munkások jórésztben Amerikába vándoroltak ki. A lakosság száma azóta állandó lassu növekedést mutat.

A környező községekben a kivándorlások következtében mindenütt megfogyatkozott a lakosság. Korponay a múlt század közepe táján Telkibányát a vármegye állandó lakosságú községei között említi.²⁾ Ezt pedig azzal magyarázhatjuk meg, hogy a falu határa kisbirtokosok tulajdona, amely nemzedékről-nemzedékre öröklődik s más megélhetési forrás híjján nagyobb számu népeességnek nem tudott megélhetést nyújtani.

A lakosság ugyszólván tiszta magyar, idegen nemzeti-ségű alig akad.³⁾ magyarul csupán 3 nem beszél. Ez anynyival inkább feltűnő, mert tudvalevőleg bányavárosaink

¹⁾ 1869-ben 1457, 1880-ban 1185, 1890-ben 1419, 1900-ban 1467, 1910-ben 1285 lélek lakott a községben.

²⁾ Korponav: Abaujmege monografiája.

³⁾ Az 1910. statisztika 1283 magyar, 2 német, 4tót, 2 oláh, 4 egyéb nemzetiségű lakost tüntet lel.

lakossága többnyire idegenekből került ki. Így utaljunk csak a közeli Stósz, Mecenzéf stb. német származásu lakosságára. Lehetek ugyan itt is idegen bányászok, ezek azonban a szinmagyar lakosságba beleolvadhattak; különben pedig a feljegyzésekben nincs róluk említés sehol. A falu mai lakosai között több régi bányászcsalád van. A lakosság magyar volta mellett református hite is tanuskodik. A népesség 80%-a (1034) református, 16% (201) róm. kat., 2,5%-a (31) izr. és 1,5%-a gör. kat. 1880 óta a reformátusok 6%-kal, a katolikusok 30%-kal, a g. katolikusok 60%-kal gyarapodtak, ellenben az izraeliták 38%-kal megfogyatkoztak. A lakosság református hite régi keletű, még abból a korból származik, amikor a község a XVI. században Perényi Péter abaujmegyei főispánnak, az új hit buzgó patronusának a birtoka volt.

A lakosság néprajzi sajátságainak kialakulására nagy befolyása volt a község félreeső földrajzi helyzetének és birtokviszonyainak. Az előbbinek tulajdonítható a lakosság konzervatívizmusa, vagyis régi szokásait jobban megőrizte, mint azt más, könnyebben hozzáférhető és így idegen befolyásoknak inkább kitett községeinknél látjuk. Így pl. a lakosság nem nagy keveredést mutat, a régi templomi, esketési, temetkezési szokások változatlanul fennmaradtak.¹⁾ A szövés-fonás ma is általánosan el van terjedve, holott tudvalevőleg ez a modern ipartermékek térfoglalásával már a legtöbb helyen kiveszett vagy legalább is kiveszőfélben van. A birtokviszonyok következménye, hogy a lakosság nagy része kisbirtokos gazda, aki a saját földjéből él, másra vagy másokra nem igen szorul; így a függetlenség érzetével együtt bizonyos büszkeség fejlődött ki nála.

Gazdasági viszonyok. Minden község élete a legszorosabb kapcsolatban van környezetével, ahonnan a lakosság létfenntartási szükségleteit nyeri. Egy község emberföldrajzi ismertetéséhez tehát szorosan hozzátartozik környezetének a megismerése is.

A mi községünkben a termőterületek a következőképen oszlanak meg: 8124 kat. hold területből 1273 k. h. (16%) a szántóföld, 99 k. h. (1½%) a kert, 419 k. h. (5%) a rét, 442 k. h. (5½%) a legelő, 5726 k. h. (70%) az erdő és 164 k. h. (2%) a terméketlen terület.

¹⁾ Így pl. a templomi helyek nemzedékről nemzedékre öröklődnek. A gyülekezet egymástól nem és kor szerint szigoruan elkülönített kasztkra tagolódik. Az esketés alkalmával a menyasszony a papnakegy maga szötte kendőt és egy kalácsot ad. A temetkezésnél ma is az ősrégi fejfákat használják: a férfiak fejfája négyszögletes, elől rovátkákkal van díszítve, a teteje hátrafelé hajló lappal lemeztett, a nők ugyanígyen, csak elől van lemeztve, a fiuké gombban, a leányoké pedig négy kiemelkedő csucsban (konty) végződik stb.

Jellemző tehát a község gazdasági viszonyaira: a nagy kiterjedésű határ, amelynek majdnem $\frac{3}{4}$ része erdőség. Az erdő mellett azonban a szántóföldek is jelentékeny területet foglalnak el; ami pedig együtt ritkán fordul elő. Az erdő kivételével, a többi termőterület majdnem kizárólag kisbirtokosok kezében van. Az egész határ 248 birtokos között oszlik meg. A lakosság földjéből él, mely normális viszonyok mellett csak éppen legfontosabb életszükségleteinek fedezésére elegendő; a háború folyamán az itteni egyébként szegény kisbirtokos parasztság is különös jólétre tett szert; ez azonban nem a többtermelésnek, hanem az abnormis gazdasági élet hatásának tudható be.

A szántóföldek a falut környező lösszel és nyirokkal borított tufadombokon foglalnak helyet. Javarészüket a falutól észak felé fekszik, dél felé néz és felnyulik egészen az erdőségek határáig. Az északi hideg szelek ellen védve vannak, viszont a Hernád-völgy felé nyíló völgy szabad utat enged az Alföld felől felhatoló melegebb légáramlásoknak is. Igaz, hogy a hegyek közé beeső fekvésénél fogva valamivel hűvösebb, mint a Hernád- és Bodrog-völgy hasonló szélességű vidékei, de azért a buza termelésre kiválóan alkalmas. A buza a lakosság főterménye s egyuttal fő jövedelmi forrása. Allag közepes minőségű termést szokott hozni. De a lakosság szükségleteit fedezi s emellett eladásra is jut belőle. A buza mellett a rozs csak másodrendű szerepet játszik. Eladásra árpat is termelnek. A kukoricának a melegebb alföldi tájakon van az igazi hazája, de azért itt is elég jól megterem. Jelentős a község burgonya termelése is, melyből szintén sok kerül piacra. Jellemző és általánosan elterjedt a kender-termelés is. Ezt a gazdák csak a saját szükségleteik céljaira termelik, hogy otthon házivászonnak dolgozzák fel. Sok takarmánynövényt is, főleg lóherét termelnek, amely a széna pótlására szolgál. Ezt a szántóföldeken szerteséjjel látható ágas-bogas karókon szárítják.

Mint hogy a házak körüli kertek többnyire kicsinyek, a konyhakerti növények nagy részét is szántóföldeken termelik. A kertek elsősorban gyümölcstermelésre szolgálnak; a gyümölcstermelés jóformán csak ezekre szorítkozik. Főleg szilvát és almát termelnek. A gyümölcsfák kilenczted részét ezek teszik. Ezzel szemben a többi gyümölcsfa száma csekély. A csonthéjasok közül a melegebb vidékekre jellemző kajszinbarack, őszibarack és mandola csak elvétve fordul elő.¹⁾ A gyümölcsfákat nem

¹⁾ Az 1893-i mezőgazdasági statisztika szerint 1004 almafa, 469 körtefa 427 cseresznyeafa, 100 meggyfa, 62 őszibarackfa, 38 kajszinbarackfa 8114 szilvafa, 154 diófa, 4 mandulafa volt a községben.

É v	Jelenlevő népesség ^{*)}	E b b ö i																		
		magyar	német	tót	oláh	ruthén	horvát	szerb	egyéb	magyarul beszélni tud	róm. kath.	görög kath.	református	ágostai ev.	görög keleti	unitárius	izraelita	egyéb	ír és olvas	
1869	1457	1164	11	10																
1880	1185	1397	13	9						1182	157	11	962	5						50
1890	1419	1454	4	9						1413	209	22	1133	9						46
1900	1467	1454	4	9						1459	237	27	1168	2						33
1910	1285	1273	2	4						1282	201	19	1035	1						31

*) 1869-ben, 1880-ban és 1890-ban és 1900-ban és 1910-ben polgári és katonai népesség.

É v	férfiak nők		nőtlen, hajadon	házas	özvegy	törvényesen elvált	É l e t k o r						60 évnél idősebb
	összes száma	összes száma					6 évnél fiatalabb	6—11	12—24	15—19	20—39	40—59	
1900	681	786	758	612	97	—	262	207	100	127	357	271	143
1910	585	700	603	554	127	1	175	162	87	135	314	271	141

É v	Összes népesség			Mezőgazdasági és kertészet			Az őstermelés egyéb ágai			Bányászati			Ipar			Kereskedelmi, hitel			Közszolgálat és szabad fogl.			Védterő			Napszámos K. a.			Házi családok			Egyéb és ismeretlen fogl.		
	kereső	eltartott	együtt	kereső	eltartott	együtt	kereső	eltartott	együtt	kereső	eltartott	együtt	kereső	eltartott	együtt	kereső	eltartott	együtt	kereső	eltartott	együtt	kereső	eltartott	együtt	kereső	eltartott	együtt	kereső	eltartott	együtt			
1900	704	763	1467	487	495	982	10	29	—	—	119	168	7	5	1	4	5	18	2	—	52	35	17	3	3	4	5	17					
1910	488	797	1285	365	600	965	12	38	—	2	119	64	8	11	2	3	7	10	3	—	29	49	13	3	3	5	17						

nagyon gondolják, nemesítésükre nem helyeznek súlyt; gyakran a bő gyümölcsstermést a rossz közlekedés és a lakosság mentőrdömsége folytán értékesíteni nem tudják, miért is az állatokkal etetik meg vagy szesznek dolgozzák fel (szilvorium).

A szőlőtermeléssel, egy-két sikertelen kísérlettől eltekintve, jelenleg nem foglalkoznak, bár a község a szőlőtermelés északi határán belül esik. Nyomaival egészen Kassáig találkozunk. A régi időkben jelentékeny szőlőföldjei lehettek a községnek, mert a XIV. és XV. századból való adománylevelekben minduntalan említés történik a szántóföldek mellett a szőlőföldekről is.¹⁾ A tőle délre mintegy 10 km.-nyire fekvő Hejcze községben még ma is jelentékeny szőlőtermelést üznek.

A rétek a patak völgy keskeny alluviális szegélyét foglalják el, a legelők pedig a szántóföldek és az erdők között, az egykori erdők terméketlen köves talaját borítják. Kiterjedésük a község nagyságához és állatállományához viszonyítva, nem nagy. Az állattenyésztés főleg a lakosság saját szükségletét látja el. A statisztika szerint az utóbbi időben hanyatlás mutatkozott e téren.²⁾ Leginkább szarvasmarhát tenyésztenek. Ennek magyarátat abban találjuk meg, hogy feltűnően sok az ökör a községben,³⁾ amit talán a teherszállításra kedvezőtlen térszíni viszonyokkal is lehetne magyarázni. Az ökör mellett azonban a ló használata is eléggé el van terjedve. A lovat kettős fogatban használják. A sertésállomány aránylag nem nagy, úgy hogy egy lakóházra alig jut egynél több sertés. A juhállomány mindössze két gazda birtokában van.

Az erdőség kiterjedése feltűnően nagy. Alig egy-két községnek van a vármegyében ekkora területű erdeje. Az erdők a falut félkör alakban veszik körül és a riolitandezit hegyeket borítják, tölgy- és bükkfából állanak, fenyő csak elvétve fordul elő bennük. Délen és keleten egészen a faluig nyomulnak előre, északon azonban a szántóföldek és a legelők hátrább szorítják. A falu tájképi szépségét, kitűnő jó levegőjét az erdők közvetlen szomszédságának köszönheti. Az erdő részben egyházi és községi, nagy részben azonban uradalmi birtok. Egészen a legujabb időkig majdnem érintetlen állapotban maradt

¹⁾ L. Wenzel: A bányászat története c. művét.

²⁾ Az 1895. és 1910-i állatállományt a következő statisztika tünteti fel:

	marha	ló	sertés	juh
1895-ben	712	171	528	614
1910-ben	501	191	389	613

³⁾ Az 1893-i statisztika 63 kettős ökörfogatot, 59 kettős lófogatot említ a községben.

meg. Amíg felvidékeink nagy erdőségeihez könnyen hozzá lehetett férni, az itteni, vasuttól távol eső erdőknek nem volt nagy kereslete, legfeljebb csak a szomszédos Hernád-völgy fában hiányt látó községei szállítottak innen fát; azonban a háborús évek, még inkább pedig Csonka-Magyarország nagy tüzelőszer hiánya ezeket a szép öreg erdőket egyre jobban kikezdi. Attól lehet tartani, hogy itt is oly nagymérvű erdőpusztítás fog beállani, mint azt a hegység déli részében látjuk.

Az erdő itt a lakosság életében ezelőtt fontosabb szerepet nem igen játszott; inkább csak tüzelőszerrel és részben építő anyaggal látta el a falubelieket. Nagyobb erdőipar nem fejlődött ki, amely sok embernek adhatott volna kenyeret. Újabban azonban favágással, fafuvarozással, dongák, szőlőkarók és vasuti talpfák készítésével többen foglalkoznak.

Az ásványi termékeknek, amelyeknek a falu egykori jelentőségét köszönhette, ez idő szerint semmi gazdasági szerepük nincs. Újabban ugyan ismét megpróbálkoztak a régi arany- és ezüstbányák kutatásával, de ha figyelembe vesszük, hogy ezzel a múltban már nem egyszer eredménytelenül próbálkoztak meg, — sikerre aligha van kilátás. Sokkal nagyobb jelentősége volna a község határában több helyen előforduló szürkés fehér színű kaolinnak, amely a múlt század végén virágzó kőedénygyár keletkezését vonta maga után. Ezt nem a kaolinbányák kimerülése, hanem a rossz gazdálkodás és a szomszédos hollóházi kőedénygyár versenye buktatta meg. A kaolin kihasználásával és gyári feldolgozásával megpróbálkozni mindenesetre életrevalóbb gondolat volna, mint arany után kutatni. Újabban a falu környékén szénnyomokra is bukkantak. Ezt a szénét, a falubeliek állítása szerint, már többen használták is. Magam is találtam néhány helyen a széntelepek előfordulására jellemző szénagyagot s a mellette fekvő patak völgyben nagyobb kivetett széntömbre is bukkantam. Valószínűleg szarmata kora agyaggal kevert lignit fordul itt elő. Kutatása mindenesetre figyelmet érdemelne. Ha ehhez hozzávesszük még, hogy a tufa, mint jó építőanyag, az andezit pedig mint utkövezésre alkalmas kő, megfelelő közlekedés esetén legalább is a szomszédos kőnélküli vidékeken (Hernád-völgy) hasznosan volna értékesíthető, — nyilvánvaló, hogy a község ásványi termékeiben jelentős kihasználatlan gazdasági energiaforrás rejlik. Itt említjük még meg azt is, hogy a községnek rendkívül erős vastartalmu vize van, amelyet gyógykezelési célokra is sikeresen használtak. A kőedénygyár idejében egy

kisebb fürdő is létesült itt, amely azonban csak a helyi igények számára volt berendezve. Ujabbán az elhanyagoltság következtében ez is tönkre ment.

Nagy hátránya a községnek, hogy a közlekedés szempontjából kedvezőtlen helyzete van. Az Eperjes-tokaji hegyvonulatot ugyanis itt egy nyugotkeleti irányú törésvonal szeli keresztül, amelyen át valamikor forgalmas ut vezetett a Bodrog síkjáról a Hernád-völgy felé. Emé természettől kijelölt útvonal mentében fekszik Telkibánya is. A vasutak, főleg pedig a Sátoraljaújhely—kassai vonal kiépítésével azonban ez az ut jelentőségét elvesztette. A község Abauj megyéhez tartozván, forgalma inkább a Hernád-völgy, mint a keletre eső zempléni részek felé irányul. A falubeliek a gönczi és a kassai piacokat keresik fel (Göncz ugyanis csak 8 km.-nyire fekszik. Kassára pedig azelőtt vasuton könnyen el lehetett jutni. A 24 km.-nyire fekvő Sátoraljaújhelyre csak nagy ritkán látogatnak el. — A község meglehetősen távol esik a vasuttól. Azelőtt a legközelebbi álomása a 11 km.-nyire fekvő Hidasnémeti volt (a Miskolc—kassai fővonál mellett), ma pedig a Kassa—hegyaljai helyiérdekű vasut mellett fekvő Göncz (8 km.). A község közlekedés-földrajzi helyzete tehát lényegileg nem

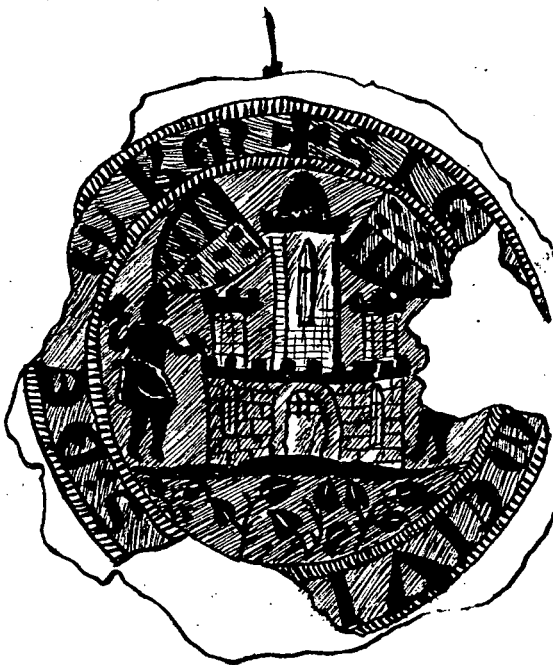
É v	L a k ó h á z a k							Összesen
	köből vagy tégőlából	kő- vagy téglaplappal, vályog vagy sárból	vályogból v. sárból	fából vagy más anyagból	cserep, pala v. bádög	zsindev v. deszka	nád vagy zsúp	
1880								230
1890								269
1900	228	3	4	44	17	28	234	279
1910	234	2	3	61	81	22	197	300

Az 1901—10 évek átlagában esett ezer lélekre				Természetes szaporodás	Tényleges szaporodás	Vándorlási különbözet
házasság kötés	élve születés	halálozás	természetes szaporodás			
9.4	29.8	23.2	6.6	88	—182	—270

javult. Az ország területi megcsonkítása következtében azonban a megszállott területek felől elzárt forgalom ujabban a községen átvezető útra terelődött: bizonyosságául annak, hogy az utnál általában bármely emberföldrajzi ténynél a természeti befolyások mellett nem szabad elhanyagolni az emberi szempontokat sem.

Összefoglalva az elmondottakat, láthatjuk, hogy egy erdős-hegyes vidéken fekvő mezőgazdasági településsel van dolgunk, melynek kisbirtokos lakossága ugyszólván földjéből él. A régi árpádkorbeli község apró telepek egyesüléséből jött létre, mely az aranybányák felfedezése következtében történelmi nevezetességű bányavárossá lett. Bányáinak kimerülésével azonban ismét az egyszerű falu színvonalára süllyedt alá. A község települési viszonyaiban szembetűnően visszatükröződik a természeti befolyások hatása. Félreeső földrajzi helyzeténél fogva lakossága az u. n. «geográfiai szigetek» többrendbeli sajátosságát őrizte meg. Így egységes; keveredést alig mutat; önmagának minél teljesebb ellátására, gazdasági függetlenítésére törekszik; régi szokásai közül sokat változatlanul megtartott ma is. Eddig kihasználatlan gazdasági erőforrásai: erdősége, kaolinja, esetleges szene, gyógyhatású vize, üdülési célokra alkalmas fekvése — nemcsak a geográfusok, hanem az illetékes szakkörök figyelmét is joggal felkeltheti.

Hézszer Aurél.

TELKIBÁNYA XV. SZÁZADBÓL
VALÓ PECSÉTJE (ORSZ. LEVÉLT.)